

فهرست کاتبان نسخه‌های خطی

کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران

تألیف

پریسا کرم‌رضایی

www.ketab.ir

کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی

کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران

تهران - ۱۳۹۰

سرشناسه: کرم‌رضایی، پریسا

عنوان و نام پدیدآور: فهرست کاتبان نسخه‌های خطی کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران / پریسا کرم‌رضایی.

مشخصات نشر: تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی، ۱۳۸۹.

مشخصات ظاهری: سی، ۸۷۳ ص.

شابک: ۱۴۰۰۰ ریال: [۱-۲۵۱-۴۴۶-۹۶۴-۹۷۸]

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا

موضوع: دانشگاه تهران. کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد -- فهرست‌ها

موضوع: خوشنویسان ایرانی -- سرگذشتنامه

موضوع: خوشنویسان ایرانی -- کتابشناسی

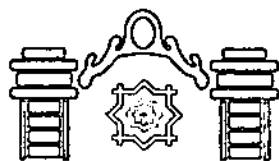
موضوع: نسخه‌های خطی -- ایران -- تهران -- فهرست‌ها

شناسه افزوده: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

رده‌بندی کنگره: ۱۳۸۹ ۵۴۲ ف/ NK۳۶۲۹

رده‌بندی دیویی: فا ۶۱۹۹/۷۴۵

شماره کتابشناسی ملی: ۲۰۷۳۵۵۰

کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران
مجلس شورای اسلامی

فهرست کاتبان نسخه های خطی کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران

تألیف: پریسا کرم رضایی

صفحه آرا: افشین کرم رضایی
قلم های استفاده شده: لوتوس زر Islamic symbol
کاغذ مورد استفاده: ۷۰ گرمی تحریر خارجی

شماره انتشار: ۲۵۱

ناظر چاپ: نیکی آتویی زاده

چاپخانه: فرشیوه

لیتوگرافی: واصف

صفافی: ستیاره

چاپ اول: ۱۳۹۰

شمارگان: ۱۰۰۰

بها: ۴۰۰۰۰ ریال

شابک: 978-964-446-251-1

انتشارات و توزیع:

مرکز پژوهش کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی
آدرس: خیابان انقلاب، مابین خیابان ابوریحان و دانشگاه، ساختمان فروردین
طبقه ۷، واحد ۲۷ و ۲۸؛ تلفن: ۶۶۹۶۴۱۲۱
آدرس: دانشگاه تهران، کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد
تلفن: ۶۶۴۹۵۳۸۸؛ دورنگار: ۶۱۱۱۲۸۸۹

سایت کتابخانه مجلس: www.ical.ir

پست الکترونیکی مرکز پژوهش: Pajooreshlib@yahoo.com

سایت کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران: Manuscripts@ut.ac.ir

تمامی حقوق چاپ و نشر این اثر در انحصار کتابخانه،
موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی است.

به نام آنکه جان را فکرت آموخت

آنچه در این کتاب، تقدیم دوستداران حوزه نسخ خطی و مطالعات مربوط به رجال و تراجم می‌شود، فهرستی است از کاتبان نسخه‌های خطی که در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران نگهداری می‌شود. درواقع، این قبیل فهرست‌نویسی، یک قدم بالاتر از اصل فهرست‌نویسی برای نسخ خطی است، و نویسنده تلاش می‌کند تا با دقت و حوصله بیشتر، اسامی کاتبان این نسخ را که شماری از آنان از مردان نامی و برجسته تاریخ و فرهنگ ما هستند استخراج کرده و در اختیار ما گذارد.

فواید این کار، علاوه بر آنچه در حوزه شناخت اسامی ناشناخته و ناقص به کار می‌آید، و همین‌طور سودمندی آن در حوزه شناخت نسخه‌هایی که ابهامی درباره آنها وجود دارد، می‌تواند در تاریخ تعلیم و تربیت سودمند باشد، حوزه‌ای که ما به شدت نیازمند مواد اولیه برای بازسازی آن هستیم و داشتن فهرستی از کاتبان به ما کمک می‌کند تا بر آگاهی‌های خودمان در حوزه رجال نامی دنیای اسلام و ایران بیفزاییم. شگفتی این کار از این جهت هم هست که قریب به اتفاق این کاتبان، القاب شهری و محلی دارند و براساس آن می‌توان جدولی منطقه‌ای و زمانی برای این کاتبان مشخص کرد و دریافت که کانون‌های تمدنی ما در ادوار مختلف تاریخمان، در کدامین نقطه یا نقاط جغرافیایی قرار داشته است.

با یک مراجعه به صفحات کتاب، درخواستیم یافت که نویسنده تلاش کرده است تا اگر اطلاعاتی درباره هر کاتبی وجود دارد، آنها را ارائه و مستندسازی کرده و ما را در جریان شخصیت فکری و فرهنگی وی قرار دهد.

زنده‌یاد استاد افشار، مقدمه‌ای ارزنده بر کتاب نوشته و برخی از جنبه‌های آن را شرح داده و ما را بی‌نیاز از توضیح کرده است. مهم آن است که نشر این قبیل کارها سرآغازی برای کارهای تخصصی‌تر در حوزه نسخ خطی بوده و امیدواریم از این گنجینه برای شناخت تاریخ فرهنگ اسلامی استفاده بیشتری شود.

همکاری کتابخانه مجلس با کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، طی این دو سال جدی‌تر شده

و خوشحال هستیم از این که این کتاب دومین اثری است که بطور مشترک توسط این دو کتابخانه انتشار می‌یابد. امیدواریم این همراهی و همکاری سالهای سال پایدار بماند و در سایه آن خدمات بیشتری به فرهنگ این مرز و بوم بکنیم.

رسول جعفریان

رئیس کتابخانه، موزه و مرکز اسناد

مجلس شورای اسلامی

فاطمه فهیم‌نیا

رئیس کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد

دانشگاه تهران

www.ketab.ir

فهرست

آفرین باد/ ایرج افشار		یازده - سیزده
مقدمه		پانزده - بیست و پنج
فهرست واژه‌ها و عبارات اختصاری		بیست و شش - سی و دو
فهرست کاتبان نسخه‌های خطی کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران		۱ - ۶۰۱
فهرست القاب نام کاتبان (براساس نام کوچک، کنیه و لقب)		۶۰۳ - ۷۷۲
فهرست‌های راهنما		
فهرست راهنمای نام کسان		۷۷۵ - ۷۹۴
فهرست راهنمای محل کتابت		۷۹۵ - ۸۱۸
فهرست راهنمای تاریخ کتابت		۸۱۹ - ۸۶۰
کتابشناسی		۸۶۱ - ۸۷۳

آفرین باد

فهرستی که از نام کاتبان نسخه‌های خطی موجود در کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران به دست و ذوق سرکار بانو پرستکارم رضایی انتشار می‌یابد براساس دیدن فهرستهای کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران و دیگر کتابخانه‌های آن دانشگاه (ادبیات - الهیات - حقوق - پزشکی) با بازبینی اصل نسخه‌ها از سوی گردآورنده فراهم شده است. عمده فهرستها (بیست و یک جلد) تألیف مرحوم محمدتقی دانش‌پژوه است و دو جلد از آقای علینقی منزوی و یک مجلد از آقای حسن ره‌آورد. مرحوم دانش‌پژوه فهرست نسخه‌های دانشکده الهیات را با همکاری آقای دکتر محمدباقر حجتی انجام داده است.

بسیاری از فهرستهایی که در ایران برای نسخه‌های فارسی و عربی و ترکی نوشته‌اند دارای فهرست کاتبان نیست زیرا معمولاً ضرورتی برای نام کاتبان تصور نمی‌شد و اغلب نام کتابها و نام مؤلفان را کارآمد و کافی می‌دانستند. در حالی که کاتب خود صاحب شخصیتی است جداگانه. اگر مؤلف کاتب بود ناچار فهرست‌نگار می‌بایست متذکر می‌شد که نسخه به خط مؤلف است تا بیش بهایی نسخه نمودار باشد اما کاتبان دیگری هم بوده‌اند که در طول زمان نسخه یا نسخه‌هایی را کتابت کرده‌اند و چه بسا بسیاری از آنان خود دارای وجهه و نامی در معرفت و فرهنگ بوده باشند.

در کتابخانه وزیری یزد مجموعه مهمی به نام المختارات من الرسائل موجودست گردآوری

به خط و بهترست گفته شود به تألیف محمود بن بختیار اتابکی مورخ ۶۹۳ق که به مناسبت اهمیت مجموعه هم به چاپ نسخه برگردان رسید و هم آنکه صورت تصحیح یافته آن به چاپ درآمده است. چون در زمان چاپ آن کتاب هنوز نسخه آثار علوی (ش ۱۰۵۸۶) موجود در کتابخانه آیه الله مرعشی در قم شناسانده نشده بود بر چاپ کنندگان المختارات مجهول بود که این مؤلف نسخه‌ای هم از کتاب آثار علوی را کتابت کرده بوده و نام خود را به عنوان کاتب در آن نسخه مضبوط ساخته است.

پس مشخص است که در دست داشتن اسامی کاتبان نسخه‌های خطی گوشه‌هایی ناشناخته مربوط به نسخه‌های کهن را به ما می‌شناساند و می‌توان براساس کار انجام شده ذوق و پایه و مایه کاتبان را شناخت و احتمالاً اگر در یکی از نسخه‌های کاتب تاریخ کتابت آمده و نسخه‌های دیگر خط همان کاتب فاقد سال کتابت باشد دست‌کم بتوان بر دوره حیات او پی برد.

این کتاب فهرست کاتبان دومین فهرستی است که از کاتبان نسخه‌ها در ایران به وجود آمده است و برجسته‌ترست از آنچه در سال ۱۳۸۰ برای کتابخانه ملی ملک فراهم شد. زیرا در آن فهرست به نام کاتبان اکتفا شده بود به مانند سیاهه‌ای (اندکس) و شامل سرگذشت و اطلاعاتی از آنان نیست.

خانم کرم رضایی در مقدمه این فهرست زوایای مختلف مربوط به فواید دانستن نام کاتبان را به خوبی بیان کرده و با ایجاد فهرست کنونی کاری دشوار، دامنه‌ور و اساسی را در مقوله نسخه‌شناسی به دست آیندگان سپرده است. می‌باید انتظار داشت که برای دیگر کتابخانه‌های جهان هم روزی چنین فهرستهایی فراهم آید و آرزوی بلند ایشان عملی شود.

درین فهرست به احصاء ایشان نام حدود ۶۲۴۰ کاتب (اعم از خوشنویس و کاتب که کسب نسخه‌نویسی بوده یا کسی که برای خود متنی را به کتابت آورده) آمده است و بنا به فهرست سنواتی که تنظیم شده است مشخص می‌شود که این افراد از سال ۴۷۹ق (که تاریخ مورد اطمینان است) تا ۱۳۴۹ش در حدود هشت هزار و پانصد عنوان رساله و نسخه منفرد و مجموعه را در طول هزار سال کتابت کرده‌اند.

گردآورنده کوشش دلاورانه دیگری هم انجام داده و آن آوردن ذکر عده‌ای از کاتبان نسخه‌هایی است که از آنان در دیگر کتابخانه‌های فهرست شده ایران ذکرشان آمده است. بنابراین ذیل نام هر کاتب نخست نام متن می‌آید، و بعد نوع خط و تاریخ آن و اینکه در کدام شهر یا مکانی از آن شهر

نوشته شده. پس از آن مختصری یا مبسوطی از اطلاعات سرگذشتی نسبت به آن فرد به دست داده می‌شود.

کوشش دیگر بانوی گردآورنده بر آن است که نامها را براساس آنچه شهرت اشهر و اعم است و آن طوری که در بدو امر به ذهن جوینده خطور می‌کند بیاورد. بنابراین به حق آوردن پیش نامها و عنوانهای تعارفی و الحاقی را عموماً فرو گذاشته است. در انتخاب نام اشهر بنای او بر آن است که عمده لقب، نسبت به شهر یا طایفه، سمت مانند منجم، منشی و طبیب را اساس قرار بدهد و نامهای زادگانی آنان را در یکصد و هفتاد صفحه جداگانه مکمل کار خود قرار داده است. فهرست دیگری هم از نام کسان و کتابخانه‌هایی که برای آنها نسخه کتابت شده است در این تالیف می‌یابیم (خصوصاً نسخ کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران).

نام شهرها یا مکانهایی از شهرها که نسخه در آن مجلها نوشته شده فهرست دیگری از این مجموعه است. از این فهرست درمی‌یابیم که در اصفهان بیش از هر نقطه دیگر نسخه کتابت شده بوده است و پس آن شیراز و تهران. درین فهرست نام مدرسه‌ها هم ذیل نام شهرشان مندرج شده و هم جداگانه ذیل کلمه مدرسه، و چه کارگشا شده است برای این جانب که فهرستی از مدرسه‌های قدیم را به تدریج در مدت چهل سال بیش‌تر گرد آورده‌ام و طبعاً عده‌ای ازین نامها را نداشتیم. در فهرست خانم کرم رضایی نام یکصد و هفتاد و هشت مدرسه آمده است که اگر چند تا از آنها تکراری آمده باشد (از نظر آنکه کاتب ذکر شهر را نکرده است)، به احتمال بیش از یکصد و شصت نام مدرسه از این فهرست چندکاره به دست آمدنی است.

فهرست سنواتی کتابت نسخه‌ها در دو بخش است بخش نخست آنهاست که نسخه دارای تاریخ مصرح است و بخش دوم گویای وضع نسخه‌هایی است که به تخمین برای آنها سال کتابت از سوی فهرست‌نگاران تعیین شده است.

این کتاب ارجمند و تحسین‌آمیز را باید دنباله کار بزرگ محمدتقی دانش‌پژوه در شمار آورد و یاد او را هماره خجسته دانست که در تاریخ کتابداری کارهای ماندنی و گرامی انجام داد و همه دنبال کنندگان این رشته از سرچشمه‌ای که آبشخور او بود لبی ترکرده‌ایم.

ابرج افشار

آذر ماه ۱۳۸۸

مقدمه

فهرست حاضر اسامی کاتبان مجموعه نسخه‌های خطی کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران را تا شماره ۱۰۰۵۰ و مجموعه نسخه‌های خطی دانشکده‌های ادبیات، الهیات، پزشکی و حقوق را که در کتابخانه مرکزی نگهداری می‌شود به همراه معرفی آثار خطوط آنها دربرمی‌گیرد.

در برخی از فهرست‌های نسخه‌های خطی فهرست کاتبان در ضمن نمایه اشخاص و یا به طور جداگانه در انتهای فهرست آمده است، اما تاکنون فهرست مستقل کاتبان با شرح و تفصیل تهیه نشده است.

تدوین دانشنامه کاتبان و گردآوری اسامی همه کاتبان و آثار خطوط آنها در کتابخانه‌های ایران و جهان چشم‌اندازی وسیع از گستره تاریخ کتابت در ایران و جهان اسلام به دست می‌دهد. گردآوری اسامی همه کاتبان که دستخطی از آنها وجود دارد حتی کاتبانی که به نظر بی‌اهمیت می‌آیند، مانند کاتبان گمنامی که نسخه دستخط آنها مفلوط و نامرتب است یا فقط نام کوچک آنها در دست است و هویت مشخصی ندارند، مهم است. زیرا در میان انبوهی از اسامی و اطلاعات خام و بی‌سامان رفته رفته نظام‌هایی پدیدار خواهد شد که از بررسی آنها می‌توان به شناسایی اسامی کاتبان حرفه‌ای، خاندان‌ها و شبکه‌های کتابت نائل آمد و در نهایت یافته‌هایی برای تدوین تاریخ کتابت فارسی و عربی در ایران و جهان اسلام به دست آورد.

این فهرست به جز اهمیتی که از نظر تاریخ خط و خطاطی و خط‌شناسی دارد از نظر تاریخ اجتماعی و فرهنگی، جغرافیای تاریخی و رجال‌شناسی نیز حائز اهمیت است و براساس اطلاعات آن می‌توان بسیاری از خاندان‌های علمی، حکومتی، اقتصادی و فرهنگی را شناسایی کرد و پیوندهای سببی و نسبی بسیاری را ردیابی نمود. همچنین کاتبان از جمله علما و رجال فاضل زمان خود بوده‌اند و نمونه‌های دستخط آنها گاه تنها اثر بازمانده از یک شخصیت تاریخی است و چنین فهرستی در حقیقت یک فرهنگ اسامی رجال محسوب می‌شود.

از سوی دیگر ویژگی‌های کتابت از مختصات مهم نسخه‌شناسی است و در فهرست‌نگاری نسخه‌های خطی از اهمیت بسیاری برخوردار است. دانشنامه کاتبان به فهرست‌نویسان و مصححان کمک می‌کند تا اطلاعات خود را درباره کاتب و تاریخ کتابت نسخه تکمیل کنند و در مواردی که تاریخ کتابت مشخص نیست محدوده کتابت را تعیین سازند.

در این فهرست در حدود ۶۲۴۰ نام وجود دارد. با توجه به اینکه بسیاری از کاتبان نام خود را در پایان نسخه ذکر نمی‌کردند، از میان حدود چهارده هزار نسخه خطی موجود در مجموعه کتابخانه مرکزی که در این فهرست مورد نظر بوده است در حدود هشت هزار و پانصد رساله یا کتاب خطی نام کاتب داشته‌اند.

در این فهرست کوشش شده است علاوه بر معرفی دستخط کاتبان در مجموعه کتابخانه مرکزی دانشگاه، آثار خطوط آنان در دیگر کتابخانه‌های ایران نیز جستجو شود تا بدین طریق بتوان اطلاعات مربوط را تکمیل و کاتب را شناسایی کرد.

در این مجموعه دستخط بسیاری از مشاهیر و بزرگان وجود دارد که اثر خود یا آثار علما و دانشمندان دیگر را برای خود یا برای شخصی دیگر کتابت کرده‌اند، از جمله: حیدر آملی، ادیب پیشاوری، عبدالله بن عیسی افندی، ملا شمس‌گیلانی، شهید اول، عرفی شیرازی، علم‌الهدی محمد بن محسن کاشانی و دیگران. همچنین دستخط برخی از رجال سیاسی مانند حسنعلی گروسی امیر نظام، عباس مشاورالدوله، اعتمادالسلطنه، سلطان مراد میرزا، حسام‌السلطنه، سدیدالسلطنه و شماری از مؤلفان و محققان معاصر مانند اقبال آشتیانی، مهدی بیانی، قاسم غنی، بدیع‌الزمان فروزانفر، علی‌اصغر حکمت، علی سامی، محمدتقی مدرس رضوی، علامه قزوینی، سعید نفیسی در این مجموعه وجود دارد.

از جمله خوشنویسانی که آثار خطوط آنها در این مجموعه نگهداری می‌شود می‌توان به

هاشم اصفهانی، بابا شاه اصفهانی، هدایت‌الله زرین رقم، ابوالفضل ساوجی، مرتضی قلی شاملو، شفیعا، اسدالله شیرازی، محمدرضا صفا، محمدهاشم طایر، عبدالله عاشور، درویش عبدالمجید طالقانی، غلامرضا اصفهانی، محمدرضا کلهر، علی محمد لواسانی، میرعلی هروی، میر عماد، احمد نیریزی، وصال شیرازی و فرزندان او، محمد حکیم و محمد داوری و بسیاری از خوشنویسان گمنام اشاره کرد.

همچنین در این فهرست با اسامی چند تن از زنان کاتب آشنا می‌شویم: بلقیس خانم، سلطان خانم فرزند آقا محمدعلی بهبهانی، گوهر شاد، هاجر، ملک خانم نراقی کاشانی و آفاق‌الدوله تاج ماه که نسخه اصل دیوان او در این مجموعه وجود دارد.

در مجموعه نسخه‌های خطی کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران تعداد بسیاری نسخه اصل وجود دارد که به دست خود مؤلف کتابت شده‌اند، از این تعداد نام در حدود ۹۰۰ نسخه در زیر نام مؤلفشان در فهرست حاضر آمده‌اند، از جمله: درر القوائد از محمدکاظم آخوند خراسانی، حاشیه الروضه البیه از آقا جمال خوانساری، منتهی المقال از ابوعلی محمد بن اسماعیل حائری، منهج الاجتهاد از محمدتقی برغانی، عوالم العلوم و المعارف از عبدالله بحرانی و بحارالانوار از محمدباقر مجلسی، تقریرات محقق خوانساری، یادداشتهای ادیب الممالک قراهنی و غیره و نسخه اصل دیوان برخی از شاعران مانند الفت اصفهانی، پرتو اصفهانی، دهقان سامانی، ساغر اصفهانی، صائب تبریزی، غیرت اصفهانی، فروغ اصفهانی و قائمی شیرازی.

روش تنظیم فهرست

بررسی رقم کاتبان در نسخه‌های مختلف نشان می‌دهد که کاتبان نام خود را در انجامه نسخه به صورت‌های گوناگون می‌آورده‌اند و اصراری به آوردن نام کامل خود نداشته‌اند. اجزای نام کاتب گاه کامل و شامل پیش‌نام، کنیه، لقب، نام کوچک، شهرت و نسبت‌های خود او و پدرش است و گاه فقط شامل نام کوچک یا نام کوچک و پیش‌نام است.

در این فهرست اسامی کاتبان براساس نام شهر و نسبت‌ها تنظیم شده است. در زیر نام هر فرد، ابتدا شماره نسخه دانشگاه در داخل علامت (۱) ذکر شده و پس از آن به ترتیب نام نسخه، نوع خط، تاریخ کتابت، محل کتابت، نام سفارش دهنده، شماره جلد و صفحه فهرست آمده است. سپس در صورت امکان مختصری از شرح حال کاتب آورده شده است. درباره برخی کاتبان گمنام نیز اطلاعات اندکی که از خود نسخه و رقم کاتب به دست آمده نقل گردیده است.

در این فهرست کوشش شده آثار خطوط کاتبان مجموعه نسخه‌های خطی کتابخانه مرکزی در دیگر کتابخانه‌های ایران نیز شناسایی شود و مشخصات آنها در زیر اسامی ییاد تا اطلاعات بیشتری درباره کاتب به دست داده شود. این آثار به ترتیب سال کتابت ذکر گردیده و در صورت یکسان بودن تاریخ کتابت، ترتیب الفبایی نام کتابخانه و سپس شماره نسخه در نظر گرفته شده است. نسخه‌های بدون تاریخ کتابت نیز در انتها آمده است. اسامی کتابخانه‌هایی که فهرست نسخه‌های خطی آنها برای یافتن دیگر آثار کاتبان مورد بررسی قرار گرفته به همراه نشانه‌های اختصاری آنها در این فهرست پیش از آغاز بخش اصلی فهرست آمده است.

برای تشخیص آثار کاتب عوامل مختلف موجود مورد توجه قرار گرفت: نام کاتب، نام پدر و لقب و نسبت‌های او، تاریخ و محل کتابت، سفارش‌دهنده یا مهدی‌الیه، نوع خط، عنوان کتاب‌ها و رساله‌های کتابت شده، نام مؤلف و موضوع آثار. زیرا بسیاری از کاتبان براساس زمینه‌های فکری و عقیدتی خود به تنوع کتابت آثار علمی، ادبی، فلسفی و غیره می‌رفتند و آثار یک مؤلف یا مربوط به یک موضوع را کتابت می‌کردند، مانند محمدابراهیم طهرانی که شاگرد حاج ملاهادی سبزواری بوده است و اغلب آثار او را کتابت کرده است. اما به هر حال مهم‌ترین عامل برای تشخیص آثار مختلف یک کاتب مقایسه و بررسی خط نسخه‌هاست که این کار در مورد نسخه‌های کتابخانه مرکزی انجام شد.

جستجو در فهرست‌های نسخه‌های خطی کتابخانه‌های دیگر و یافتن آثار دیگر کاتب کمک بسیاری به شناسایی کاتب و تکمیل اطلاعات موجود درباره او می‌کند، اطلاعاتی مانند نام پدر، نسبت‌ها، شغل، حوزه موضوعی آثار، تألیفات و غیره. زیرا گاه میزان و نوع اطلاعاتی که کاتب در انجامه‌های مختلف می‌آورده متفاوت بوده است، برای نمونه:

در نسخه ش ۳۳۲ دانشگاه نام کاتب محب علی کازرونی است. در نسخه ش ۱۲۶۵۸ مجلس و ۲۲۱۶ کتابخانه ملک نیز نام او به همین صورت آمده است، اما در نسخه ش ۴۹۶ع کتابخانه ملی نام پدر او نیز ذکر گردیده است: محب علی بن ملک محمد کازرونی.

و یا نسخه دیوان امیر معزی (ش ۵۰۲۰) در مجموعه کتابخانه مرکزی به دست محمدتقی بن عبدالعظیم آشتیانی کتابت شده است، اما تاریخ کتابت آن معلوم نیست. از همین کاتب نسخه‌ای از دیوان ناصر خسرو در کتابخانه آستان قدس با تاریخ ۱۲۶۶ق و نسخه‌ای از دیوان امیر معزی در کتابخانه ملی با تاریخ ۱۲۶۷ق وجود دارد که می‌توان براساس این دو نسخه حدود

تاریخ کتابت نسخه دانشگاه را تعیین کرد.

همچنین مجلدات متعدد یک اثر ممکن است همگی در یک کتابخانه وجود داشته باشد، مانند نسخه جواهرالکلام فی شرح شرایع الاسلام که ۱۲ جزء آن را عبدالکریم بن عبدالنسی بوشهری در سال‌های ۱۲۵۹-۱۲۶۰ نوشته است و همه مجلدات آن در کتابخانه مرکزی دانشگاه نگهداری می‌شود. گاهی نیز ممکن است بر اثر حوادث و رویدادهای مختلف این مجلدات از هم دور بيفتند و هر کدام سرنوشتی متفاوت بیابند و به کتابخانه‌ای راه بیابند یا حتی برای همیشه مفقود گردند. برای نمونه یک مجلد از نسخه نجاه العباد فی یوم العباد به خط محمد بن حسن بیرجندی در کتابخانه دانشگاه و مجلدی دیگر از آن در کتابخانه آستان قدس رضوی وجود دارد. همچنین یک مجلد از نسخه تحفة الانمه العلیه به خط ابرالقاسم بن ابراهیم حسینی تفرشی در کتابخانه دانشگاه و دو مجلد دیگر آن در کتابخانه ملک مضبوط است.

وجود تفاوت‌های بسیار در شکل اسامی و تعداد اجزای نام افراد در گذشته، تهیه فهرست نام‌های قدیم را با دشواری‌هایی همراه می‌سازد. عده‌ای تنظیم فهرست اسامی را براساس نام کوچک صحیح‌تر می‌دانند اما وجود کنیه‌ها و لقب‌ها و نسبت‌های متعدد، نام پدر یا پدران و کنیه‌ها و لقب‌ها و نسبت‌های آنان تنظیم چنین فهرستی را با نوعی ناهماهنگی مواجه می‌سازد و بازیابی را دشوار می‌سازد.

در فهرست حاضر بنای کار بر وارونه سازی قرار گرفته و نسبت کاتب به محل زندگی، زادگاه یا خاندان به عنوان شهرت وی در نظر گرفته شده است و در انتهای فهرست اسامی کاتبان با تقدم نام کوچک، کنیه و لقب آورده شده و به شکل انتخاب شده اسامی در فهرست ارجاع داده شده است.

برای اسامی مشاهیر از نامی که در فهرست مستند اسامی مشاهیر و مؤلفان به عنوان نام شهر انتخاب شده استفاده شده و در باقی موارد به صورت زیر عمل شده است:

- نسبت‌های مختلف جغرافیایی، خاندانی، شغلی و اعتقادی فرد به دنبال هم آورده شده و از هر یک از نسبت‌ها به شکل اصلی ارجاع داده شده است، مانند:

- اخلاقی ازهری شافعی، محمد بن علی

که از نسبت «ازهری» و «شافعی» ارجاع ساخته شده است.

- کنیه و القاب کاتب و پدر او حفظ شده تا اطلاعات بیشتری در باره کاتب بیان شود.

- پیش نام‌ها یا عنوان‌های مذهبی، عرفی، علمی، هنری و غیره، مانند آخوند، آقا، استاد، امیر، حاجی، حضرت، خان، خواجه، سلطان، سید، شاه، شیخ، علامه، کربلایی، مشهدی، ملا، میر و میرزا حذف گردیده است، مگر در مواردی که عنوان‌ها و پیش نام‌ها جزو نام افراد باشد، مانند: آقاجان پازواری

حاجی نوری

خواجه خداوند بن میرک

ملا آقا طهرانی

میر حسن

و یا در مورد برخی اسامی که مشکل از پیش نام و نام کوچک است، مانند:

آقا علی

حاجی اشرف

سید قاسم

میرزا زین‌العابدین

- در مواردی که کاتب نام خود را به همراه نام پدر، جد یا اجداد خود ذکر کرده است، در صورتی که نام او همراه با نسبت یا نسبت‌هایی باشد نام جد یا اجداد وی حذف شده و فقط نام پدر وی ذکر گردیده و در صورتی که نسبتی برای خود ذکر نکرده باشد نام وی به همراه نام جد یا اجدادش آمده است.

- در مواردی که کاتب نام خود را با انتساب به نام پدر آورده و حتی نام کوچک خود را نیز ذکر نکرده است، از همان شکلی که خود او برای ذکر نامش انتخاب کرده استفاده گردیده و از نسبت‌ها ارجاع ساخته شده است، مانند:

ابن دلیر مهلبی

ابن سلطان محمد جرفادقانی

- در مورد نام‌هایی که بدون نسبت و شهرت، همراه با شغل اصلی کاتب و یا صفتی آورده شده که نشان دهنده موقعیت شغلی، منصب حکومتی و یا مرتبه علمی اوست، مانند بزاز، محرز، طیب، قاضی و منجم، یا وابستگی وی را به یک مشرب اعتقادی یا گروه فکری نشان می‌دهد، مانند صوفی، نام کوچک یا لقب وی به همراه صفت یا شغل ذکر شده آمده و در برخی

موارد از آنها ارجاع نیز ساخته شده است، مانند:

ادریس بن عبدالله صوفی

جواد کاتب

سیف‌الله منجم

علی بن مسافر قاضی

عبدالله زاهد

- در مواردی که شغل کاتب با نسبتی همراه بوده، شکل «شغل + نسبت» انتخاب شده است،

مانند:

خطاط افغانی، محمد یعقوب

زاهد گرگانی، علی اکبر بن محمد

کاتب خاتون آبادی، حسین بن مظفر

- القابی که نشان دهنده شغل یا موقعیت اجتماعی فرد است به عنوان نام اشهر انتخاب

شده‌اند، مانند:

آبدارباشی، حسین

جراح باشی، یوسف

داروغة الفقراء، اسماعیل

سلطان الکتاب محلاتی

- در مواردی که کاتب خود به نام مشهورش اشاره کرده است مانند: «علی اکبر عرف

میرزاخان» همان نام مشهور وی در نظر گرفته شده است، مانند:

میرزاخان، علی اکبر

- در مورد شاعران، تخلص آنها به عنوان نام اشهر انتخاب شده است، مانند:

سکوت، محمدابراهیم بن رضا

مذنب ایروانی، فتح‌علی بن محمدحسن

- در مورد اسامی مرکبی که هیچ یک از اجزای آنها با نام کوچک شباهت نداشت، از حالات

محتمل ارجاع ساخته شده است، مانند:

اخلاص خاکسار

فیاض ربعی

منهاج سمرقندی

- کنیه ای و ابا به شکل اصلی «ابو» تبدیل شده است تا نظم الفبایی بهتر رعایت شود.

- الف و لام هم چنانچه معمول است در اول کلمه در نظر گرفته نشده اما در میان کلمه به حساب آمده است.

- اسامی دارای الف معموله مانند اسمعیل، اسحق، هرون، عبدالرحمن با رسم الخط امروزی و به صورت اسماعیل، اسحاق، هارون، عبدالرحمان نوشته شده است.

- ة در اسامی مانند نعمة الله و رحمة الله و ... به صورت (ت) کشیده ضبط گردیده است: نعمت الله، رحمت الله و

- نسبت هایی که صورت های نوشتاری یا گویشی متفاوت دارند به همان صورتی که در رقم کاتب آمده اند در نظر گرفته شده اند و از شکل های مشابه ارجاع ساخته شده است، مانند:

خواجویی / خاجویی

طهرانی / تهرانی

گلپایگانی / گرپایگانی

گنابادی / گونابادی

لاهیجانی / لاهجانی

و نیز در مورد اسامی معرب، مانند:

جریادقانی، جرفادقانی (گلپایگانی)

جرجانی (گرگانی)

جیلانی (گیلانی)

اصفهانی (سپاهانی)

فهرست های راهنما

در انتهای فهرست حاضر یک فهرست الفبایی ارائه شده که در آن از نام، لقب و کنیه کلیه اسامی به شکل انتخاب شده اسامی ارجاع داده شده است. در صورتی که نام کاتب تنها متشکل از یک جزء باشد باز هم در نمایه انتهایی فهرست آورده شده و به همان صورت ارجاع داده شده است.

در پایان نیز سه نمایه، شامل فهرست راهنمای نام کسان و کتابخانه‌هایی که نسخه برای آنها یا به سفارش آنها کتابت شده است، محل کتابت، و سال کتابت ارائه شده است که دستیابی به اطلاعات ارائه شده در بخش اصلی فهرست را تسهیل می‌کند و امکاناتی را برای پی‌گیری تحقیقات نسخه‌شناسی فراهم می‌سازد.

یادآوری:

- نسخه‌های اصل با ذکر کلمه «اصل» پس از تاریخ یا محل کتابت مشخص شده‌اند.
- نشانه‌های (ق) و (ش) در مدخل‌ها در کنار تاریخ زندگی کاتب ذکر شده‌اند، اما در مورد تاریخ کتابت، به علت تکرار، نشانه (ق) در سال‌های قمری حذف شده و نشانه (ش) برای سال‌های شمسی و (م) برای میلادی ذکر گردیده است.
- علامت (؟) پس از شماره نسخه نشان‌دهنده تردید در مورد نام کاتب نسخه، پس از تاریخ کتابت نشان‌دهنده تردید در مورد تاریخ و پس از کلمه «اصل» نشان‌دهنده احتمال یکی بودن کاتب و مؤلف نسخه است.
- رقم پس از (/) در شماره نسخه‌ها نشان‌دهنده مرتبه رساله در نسخه یا مجموعه‌ای است که شامل چندین رساله و مطلب یا دستخط است.
- هر جا که فهرست‌نگار دوره کتابت را براساس شواهد و قرائن تعیین کرده از نشانه □ استفاده شده است.

- از چند نشانه اختصاری معمول نیز استفاده شده است:

بی‌تا: بدون تاریخ

ج: جلد

ش: شماره

ص: صفحه

گ: برگ

سخن آخر

فهرست حاضر بر اساس فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران و دانشکده الهیات، ادبیات، حقوق، و پزشکی تهیه شده است، شامل:

فهرست کتابخانه اهدایی آقای سید محمد مشکوة به کتابخانه دانشگاه تهران، ج ۱-۲،

علینقی منزوی، ۱۳۳۰-۱۳۳۲.

فهرست کتابخانه اهدایی آقای سید محمد مشکوة به کتابخانه دانشگاه تهران، ج ۳-۷، محمدتقی دانش‌پژوه، ۱۳۳۲-۱۳۳۸.

فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه مرکزی، ج ۸-۱۸، محمدتقی دانش‌پژوه، ۱۳۳۹-۱۳۶۴.

فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه دانشکده ادبیات، محمدتقی دانش‌پژوه، ۱۳۳۹.

فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه دانشکده ادبیات، مجموعه وقفی علی‌اصغر حکمت، ۱۳۴۱.

فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه دانشکده ادبیات، مجموعه امام جمعه کرمان، محمدتقی دانش‌پژوه، ۱۳۴۲.

فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه دانشکده الهیات و معارف اسلامی، محمدباقر حجتی، با تحقیق و نظارت محمدتقی دانش‌پژوه، ۱۳۴۵، ج ۲.

فهرست کتب خطی کتابخانه دانشکده پزشکی، حسن‌ره‌آورد، ۱۳۳۳.

فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه دانشکده حقوق و علوم سیاسی و اقتصادی دانشگاه تهران، ۱۳۳۹.

البته در بسیاری از موارد مبهم و تردیدآمیز به اصل نسخه مراجعه شد و اطلاعات فهرست با نسخه تطبیق داده شد، و به همین دلیل گاه نام ضبط شده در این فهرست با آنچه در فهرست کتابخانه آمده تفاوت دارد. اما نباید از نقش مهم فهرست‌نگار نسخه خطی که نخستین کسی است که با نسخه مواجه می‌شود و اطلاعات موجود در آن را ثبت می‌کند گذشت که اگر این کار با بی‌دقتی انجام شود چه بسا اطلاع مهمی درباره تاریخ فرهنگ ایران یا حوزه تمدن اسلامی برای همیشه پوشیده بماند.

در پایان شایسته است مراتب سپاس خود را از عالی قدر فرزانه، استاد ایرج افشار، ابراز دارم که از راهنمایی‌های عالمانه‌شان بسیار بهره بردم. ایشان از سر لطف و به دلیل اهمیتی که برای گردآوری اسامی کاتبان نسخه‌های خطی قائل هستند پیوسته پیشرفت کار را جویا می‌شدند و نکاتی سودمند را بیان می‌فرمودند و اگر نبود اشتیاق بی‌حد ایشان برای چاپ چنین فهرستی چه بسا که به سبب دشواری کار بارها در راه می‌ماندم. از اینکه این فهرست مزین به تقریظ ایشان شده است متنی بر من فرض است که امیدوارم بتوانم قدردان آن باشم.

همچنین باید از استادان ارجمند دکتر علی نقی منزوی و دکتر عباس حرّی یاد کنم که گام‌های مرادر نخستین مراحل کار استوار ساختند و رهنمون شدند.

آقای نادر مطلبی کاشانی، مدیر فاضل و صاحب ذوق نشریه تخصصی نامه بهارستان در حوزه مطالعات نسخه‌های خطی، در طول مراحل مختلف کار با ترغیب‌ها و پیشنهادهای خود بسیار تأثیرگذار بوده‌اند که از ایشان سپاس بسیار دارم.

از دوستان گرانمایه‌ام، خانم دکتر سوسن اصیلی، مدیر بخش نسخه‌های خطی کتابخانه مرکزی، و خانم دکتر فریبا افکاری، که در خواندن برخی از انجامه‌های ناخوانا یاریم کردند کمال تشکر را دارم.

همچنین تلاش‌ها و زحمات خانم دکتر فاطمه فهیم‌نیا، ریاست محترم کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد، و آقای دکتر رسول جعفریان، ریاست محترم کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی، را ارج می‌نهم و اهتمام ایشان را به نشر این فهرست سپاس گزارم.

پریسا کرم‌رضایی

آبان ماه ۱۳۸۸

فهرست واژه‌ها و عبارات اختصاری برای ذکر منابع:

آتشکده: آتشکده آذر

آثار العجم: آثار العجم

آشتیان: فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه حوزه علمیه آشتیان

آینه دانشوران: آینه دانشوران

ادبیات: فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه دانشکده ادبیات

ادبیات ۲: فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه دانشکده ادبیات مجموعه وقفی علی‌اصغر حکمت

ادبیات ۳: فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه دانشکده ادبیات مجموعه امام جمعه کرمان

ارج نامه: ارج نامه ایرج

ارگانی: فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه ارگانی بهبهانی (قم - ایران)

استرآباد نامه: استرآباد نامه

اصفهان: فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه اصفهان

اطلس خط: اطلس خط

اعلام الشیعه: طبقات اعلام الشیعه، القرن الثاني بعد العشر

اعیان الشیعه: اعیان الشیعه

الف: فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه مرحوم محمدباقر الفث اصفهانی

الهیات: فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه دانشکده الهیات و معارف اسلامی

الهیات مشهد: فهرست نسخه‌های خطی دانشکده الهیات و معارف اسلامی مشهد

امام صادق (ع): فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه حوزه علمیه امام صادق علیه‌السلام

امام عصر: فهرست نسخه‌های خطی مدرسه امام عصر (عج) شیراز

انجمن: فهرست نسخه‌های خطی فارسی و عربی کتابخانه انجمن آثار و مفاخر فرهنگی

بابل: فهرست نسخه‌های خطی مدرسه خاتم‌الانبياء (صدر) بابل

بروجردی: فهرست نسخه‌های خطی مؤسسه حضرت آیه‌الله العظمی بروجردی (قم)

بوعلی: فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه دانشگاه بوعلی (همدان)

- بیاض: بیاض سفر
- بیانی: احوال و آثار خوشنویسان
- پزشکی: فهرست کتب خطی کتابخانه دانشکده پزشکی
- تاریخ ادبیات: تاریخ ادبیات در ایران
- تاریخ اصفهان: تاریخ اصفهان
- تاریخ بیداری: تاریخ بیداری ایرانیان
- تاریخ تذکرة‌ها: تاریخ تذکرة‌های فارسی
- تحول دانشگاه: تاریخ تحول دانشگاه تهران و مؤسسات عالی آموزشی ایران
- تذکرة القبور: دانشمندان و بزرگان اصفهان یا تذکرة القبور
- تذکرة خطاطان: تذکرة خط و خطاطان
- تشیع: دائرة المعارف تشیع
- تربیت تبریز: فهرست کتابخانه دولتی تربیت تبریز، کتب خطی
- جلیلی: فهرست کتب خطی کتابخانه آیت الله جلیلی (کرمانشاه)
- چهار تیاتر: چهار تیاتر
- چهار کتابخانه: فهرست نسخه‌های خطی چهار کتابخانه مشهد
- چهره‌ها: چهره‌های آشنا
- حججی: فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه آیت الله حججی (نجف آباد - ایران)
- حجتیه: فهرست نسخه‌های کتابخانه مدرسه حجتیه قم
- حدیقه: حدیقه الشعرا
- حقوق: فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران
- خاندان شیخ الاسلام: خاندان شیخ الاسلام اصفهان ...
- خط و خطاطان: تذکرة خط و خطاطان
- خوانساری: فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه آیه الله فاضل خوانساری
- خویی: فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه مدرسه آیه الله العظمی خویی
- دائرة المعارف: دائرة المعارف بزرگ اسلامی
- دانشگاه: فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه مرکزی

دانشمندان آذربایجان: دانشمندان آذربایجان

درة نادره: درة نادره، تاریخ عصر نادر شاه

دو کتابخانه: فهرست نسخه‌های خطی دو کتابخانه مشهد

دهخدا: لغت‌نامه

دیاتی: فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه شیخ محمدعلی دیانی (بیرجند)

ذریعه: الذریعه الی تصانیف الشیعه

راهنمای قرآن: راهنمای گنجینه قرآن

رجال ایران: شرح حال رجال ایران

رجال حبیب السیر: رجال کتاب حبیب السیر

رجال سیاسی: شرح حال رجال سیاسی و نظامی معاصر ایران

رجال قاجار: فرهنگ رجال قاجار

رجال مشروطیت: رجال عصر مشروطیت

رجال وزارت خارجه: رجال وزارت خارجه در عصر ناصری و مظفری

رستم التواریخ: رستم التواریخ

رشت: فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه عمومی جمعیت نشر فرهنگ رشت

رضوی: فهرست کتب خطی کتابخانه آستان قدس رضوی

رضوی، الفبایی: فهرست الفبایی کتب خطی کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی

دانشمندان فارس: دانشمندان و سخن‌سرایان فارس

روضات: روضات الجنات فی احوال العلما و السادات

روضاتی: فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه سید احمد روضانی

ریحانه: ریحانه‌الادب

زن ایرانی: دایره‌المعارف زن ایرانی

زندگینامه: زندگینامه و خدمات علمی و فرهنگی مجتبی مینوی

زندگینامه رجال: زندگینامه رجال و مشاهیر ایران

ساری: نگاهی به نسخه‌های خطی کتابخانه‌های عمومی ساری و تنکابن

سپه: فهرست کتابخانه مدرسه عالی سپهسالار

سخنوران قزوین: فرهنگ سخنوران و سرایندگان قزوین

سخنوران نامی: سخنوران نامی معاصر ایران

سریزدی: فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه سریزدی (مسجد حظیره) (یزد)

سفینه: سفینه المحمود

سلطنتی، ادبی: فهرست دیوانهای خطی و کتاب هزار و یک شب

سلطنتی، بیانی: فهرست ناتمام تعدادی از کتابهای کتابخانه سلطنتی

سلطنتی، تاریخی: فهرست تاریخ، سفرنامه، سیاحت‌نامه، و ... کتابخانه سلطنتی

سلطنتی، دینی: فهرست کتب دینی و مذهبی خطی کتابخانه سلطنتی

سلطنتی، دیوانها: فهرست دیوانهای خطی کتابخانه سلطنتی

سلطنتی، قرآن‌ها: فهرست قرآنهای خطی کتابخانه سلطنتی

سلطنتی، مرقعات: فهرست مرقعات کتابخانه سلطنتی

سنا: فهرست کتابهای خطی کتابخانه مجلس سنا

سواد: سواد و بیاض

سه کتابخانه: فهرست نسخه‌های خطی سه کتابخانه اصفهان ...

سیاست‌گزاران: سیاست‌گزاران دوره قاجار

شاعران کرمان: تذکره شاعران کرمان

شاهچراغ: فهرست کتاب‌های خطی کتابخانه حضرت شاهچراغ (ع)

شعرای آذربایجان: تذکره شعرای آذربایجان

شعرای اصفهان: تذکره شعرای معاصر اصفهان: شامل شرح حال و نمونه اشعار ...

شعرای خوانسار: تذکره شعرای خوانسار

شعرای یزد: تذکره شعرای یزد

صافی: مجموعه گفتارهایی درباره چند تن از رجال ادب و تاریخ ایران

صدر بازار: فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه مدرسه صدر بازار (اصفهان)

صدر خواجو: فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه مدرسه صدر خواجو (اصفهان)

صدوقی: فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه صدوقی یزدی (یزد)

صفایی خوانساری: فهرست هزار و پانصد نسخه خطی

طبقات: طبقات اعلام الشيعة

طرائق الحقایق: طرائق الحقایق

عبدالمعظم: فهرست نسخه‌های خطی حوزه و موزه آستانه حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) کومى

اصفهان: فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه عمومی اصفهان

فارس: فهرست نسخه‌های خطی بنیاد فارس‌شناسی

فارستانامه: فارس‌نامه ناصری

فتحعلی بیگ: فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه مدرسه علمیه فتحعلی بیگ (دامغان - ایران)

فردوسی: فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی

فرهنگ زندگینامه‌ها: فرهنگ زندگینامه‌ها

فرهنگستان: فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه فرهنگستان زبان و ادب فارسی

فرهنگ سخنوران: فرهنگ سخنوران

فرهنگ شاعران: فرهنگ شاعران زبان فارسی

فهرستگان: فهرستگان نسخه‌های خطی حدیث و علوم حدیث شیعه

فیضیه: فهرست کتابخانه مدرسه فیضیه قم

فرآینهای مترجم: فهرست نسخ خطی قرآنهاى مترجم

قزوین: فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه امام صادق (ع) قزوین

کارنامه بزرگان: کارنامه بزرگان ایران

کاظمینی: فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه میرزا محمد کاظمینی (پرد)

الکرام البرره: طبقات اعلام الشيعة وهو الکرام البرره فى القرن الثالث بعد العشره

کوهکمری: فهرست کتب خطی کتابخانه سید محمد حجت کوهکمری

گلپایگانی: فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه آیت‌الله العظمی گلپایگانی

گلستان هنر: گلستان هنر

گلشن: گلشن وصال

گنجینه دانشمندان: گنجینه دانشمندان

گوهرشاد: فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه جامع گوهرشاد

المائر و الآثار: المائر و الآثار

مجلس: فهرست کتابخانه مجلس شورای اسلامی (و شورای ملی سابق)

مجمع الفصحاء: مجمع الفصحاء

محقق: فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه دکتر مهدی محقق موجود در مؤسسه مطالعات

مدرسه بروجردي: فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه مدرسه آیت الله بروجردي

مدرسه خان: فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه مدرسه خان

مرآت: مرآت الاحوال جهان نما

مراغه: فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه عمومی مراغه

مرعشی: فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه عمومی حضرت آیت الله العظمی نجفی مرعشی

مرکز دائرة المعارف: فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه مرکز دائرة المعارف بزرگ اسلامی

مرکز مطالعات: فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه مرکز مطالعات و تحقیقات اسلامی ...

مروی: فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه مدرسه مروی تهران

مشار: مؤلفین کتب چاپی فارسی و عربی

مشار عربی: فهرست کتابهای چاپی عربی ایران، از آغاز چاپ تا کنون

مصاحب: دائرة المعارف فارسی

مصلح الدین مهدوی: فهرست نسخه‌های خطی سید مصلح الدین مهدوی اهدایی به ...

مطبوعات ایران: شناسنامه مطبوعات ایران

معارف: فهرست کتب خطی کتابخانه عمومی معارف

معجم: معجم المؤلفین مترجم مصنفی الکتب العربیه

معجم اعلام: معجم اعلام الشیعه

المعین: تفسیر المعین

معین: فرهنگ فارسی (اعلام)

مفتی: فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه مفتی الشیعه

مکارم الآثار: مکارم الآثار

مکتبه الزهراء: فهرست نسخه‌های خطی مکتبه الزهراء

مکتبه المیبدی: مخطوطات مکتبه المیبدی (کرمانشاه - ایران)

ملک: فهرست کتابخانه خطی کتابخانه ملی ملک

- ملی: فهرست نسخ خطی کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران
- منتظم ناصری: تاریخ منتظم ناصری
- منزوی: فهرست نسخه‌های خطی فارسی
- منصوری: فهرست اسامی و آثار خوشنویسان قرن دهم هجری قمری و ...
- میبیدی: فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه شخصی میبیدی (کرمانشاه)
- میراث: فهرست نسخه‌های خطی مرکز احیاء میراث اسلامی
- میکروفیلما: فهرست میکروفیلماهای کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
- مینوی: فهرستواره کتابخانه مینوی و کتابخانه مرکزی پژوهشگاه
- نادره کاران: نادره کاران (سوکنامه ناموران فرهنگی و ادبی) (۱۳۰۴-۱۳۸۱ش)
- نامدارهای گیلان: نامها و نامدارهای گیلان
- نامواره: نامواره دکتر محمود افشار
- نصرآبادی: تذکره نصرآبادی
- نقاشان قدیم: احوال و آثار نقاشان قدیم ایران و برخی از مشاهیر نگارگر هند و عثمانی
- نمایندگان مجلس: نمایندگان مجلس شورای ملی در بیست و یک دوره قانونگذاری
- وزیری یزد: فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه وزیری یزد
- هنرمندان ایران: دانشنامه هنرمندان ایران و جهان اسلام، از مانی تا معاصرین کمال‌الملک
- یاد جمالزاده: یاد محمدعلی جمالزاده